

Мирослав РАДИВОЈЕВИЋ*

ЦРНА ГОРА И СРБИЈА У ПРВИХ ГОДИНУ ДАНА ВЕЛИКОГ РАТА**

ABSTRACT: *The paper, with an introduction to the pre-war unification talks, traces the relations between Montenegro and Serbia from the July crisis to the autumn offensive of the Central Powers in the Balkans in October 1915. The mutual ties of the two countries during this period were burdened by the rivalry of the Petrović and Karadjordjević dynasties. Montenegrin King Nicholas often resorted to alternative solutions, behind the back of the Serbian side, with which his country was on a common front. Such a policy in time of war, which required the highest degree of unity, produced serious difficulties for mutual cooperation and distrust of the Great allies towards the old sovereign. The events of the first war year had consequences in the latter events, the way of unification and the dethronement of the Montenegrin ruling family.*

KEYWORDS: *The Kingdom of Montenegro, The Kingdom of Serbia, Serbian-Montenegrin relations, World War I, king Nicholas, Nikola Pašić, Sergey Sazonov*

Резултатом балканских ратова, након више од једног века, испунила се давнашња жеља Светог Петра Цетињског и Карађорђа¹ за непосредан додир две српске државе.² Краљевина Црна Гора и Краљевина Србија, ослобођењем Рашке области и Метохије од османске власти, добиле су директну територијалну везу. Политичке околности и динас-

* Аутор је истраживач-сарадник на Филозофском факултету у Београду.

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије: *Српска нација – интегративни и дезинтегративни процеси* (Ев. бр. 177014).

¹ Види: Р. Љушић, *Вожд Карађорђе. Биографија*, Београд, 2005.

² У раду је коришћено, тада раширено и присутно у историјској грађи, поимање Црне Горе и Србије као српских земаља.

тичке трзавице условиле су, међутим, да се тамо где је створен спој граде међаши. После конференције у Букурешту, црногорски краљ Никола I Петровић пренебрегао је позив за реалну унију из Београда, и тражио што хитније разграничење.³ У томе се није обазирао на расположење народа и већине политичких чинилаца у земљи за узајамно стапање. Одигравање „завршног чина вековне тежње ка заједништву“ неочекивано је било одложено.⁴

Уједињење Црне Горе и Србије било је најважније питање у узајамним односима, непосредно уочи избијања Првог светског рата. У правцу остварења идеје о заједничкој држави, упркос противљењу црногорског суверена, учињени су важни кораци. Први је начињен октобра 1913. године, када је, под притиском црногорске владе, краљ Никола пристао на слање дипломатског представника у Београд. Лазар Мијушковић је постао први и последњи посланик Црне Горе у Краљевини Србији. По инструкцијама са Цетиња, од њега је средином јануара 1914. потекла иницијатива за унију у појединим сферама.⁵ Она је наишла на повољан пријем код саговорника. Кроз излагање председника владе Николе Пашића провејала је мисао о потреби да се „ствар удеси на општу српску корист без икакве себичности“. Једини услов србијанске стране био је да основу за преговоре предложи црногорски краљ и влада, пошто би у супротном изгледало као да већа држава уцењује мању.⁶

³ Преговоре о регулисању границе пратио је низ несугласица, те је споразум потписан тек 12. новембра. Гложења су се наставила током рада комисије за разграничење на терену. Посао до избијања новог рата није дошао ни близу краја, Архив Србије (=АС), Министарство иностраних дела (=МИД), Политичко одељење (=ПО), 1913, ролна 400, Фасцикла XIII, досије 1, 79, 91, 104; д. 2, 121, 145, 149; 1914, р. 422, Ф. VII, д. 8, 401–415, 431; *Документи о спољној политици Краљевине Србије*, Књига VI, Том 3, приредио К. Цамбазовски, Београд, 1983, документ број 273, 277, 283, 285, 287, 292, 304, 370, 391–392, 479; VII-1, приредили В. Дедијер, Ж. Анић, Београд, 1980, 387, 458, 464, 492, 623, 651; VII-2, 211, 216, 226, 229, 307, 467–468; П. А. Искендеров, *Србија, Черногория и Албанский вопрос в начале XX века*, Санкт-Петербург, 2013, 401–414; Н. Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије*, Цетиње, 1981, 189–196, 292–293.

⁴ Р. Љушић, *Историја српске државности. Књига II. Србија и Црна Гора – нововековне српске државе*, Нови Сад, 2001, 382.

⁵ АС, МИД ПО, 1913, р. 387, Ф. III, д. 7, 488, 495–497; р. 400, Ф. XIII, д. 1, 44–47об, 104; ДСПКС, VI-3, бр. 443; VII-1, 57, 180, 218, 241, 281; *Международные отношения в эпоху империализма. Документы из архивов царского и временного правительств 1878–1917* (=МОЭИ), Серия III, Том второй, Москва, Ленинград, 1933, бр. 169; III/III, 120; Штрандтман, *Балканские воспоминания*, подготовка текста и вступительная статья А. Л. Шемякин, Москва, 2014, 207–209; Д. Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије*, Титоград, 1962, 65–69, 142; Исти, *Црна Гора и Француска*, 371–372; Н. Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије*, 186–205.

⁶ Д. Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије*, 69; Н. Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије*, 205–206.

Пашић је имао у виду и деликатност ситуације. Поред више или мање прикривене опозиције Николе I, постојале су значајне спољнополитичке препреке стапању Црне Горе и Србије. Заједнички моћни сусед, Аустро-Угарска, гледао је на процес са аспекта нарушавања равнотеже у басену Јадранског мора.⁷ Уз очигледне симпатије, с друге стране, Руска империја се залагала за опрез у раду. Цар Николај II Романов, у разговору са Пашићем јануара 1914. године, указао је на потребу да се уједињење изведе са што мање „потреса и галаме“.⁸ На сличним гледишима налазиле су се и дипломате. Сједињење за живота Николе I, по министру иностраних дела Сергеју Сазонову, представљало је тешко остварив задатак; услед поменуте опасности од аустроугарске реакције. Но, након краљеве смрти, мислио је, наследник неће моћи да се одржи у истом статусу.⁹ Ствар је требало стрпљиво, тихо и поступно спремат, са узајамном сагласношћу две стране. Русији је у начелу одговарала перспектива уније Црне Горе и Србије, која би створила природну препреку за аустроугарски продор ка Солуну. Основа за очекивано уједињење под императорским покровитељством била је постављена.¹⁰

⁷ Италија и Немачка нису делиле мишљење савезнице. Италијански министар иностраних дела Антонино ди Сан Ђулијано отворено је називао краља Николу последњим сувереном династије и није видео проблем у постепеном стапању Црне Горе са Србијом. Познат по британским изјавама, немачки цар Вилхелм II Хоенцолерн процес је назвао „природним и неизбежним“. Ниједна од те две државе није хтела да ризикује рат ширих размера зарад спречавања сједињења. Такви ставови имали су утицаја на делимичну „промену“ гледишта код Берхтолда. Током разговора са италијанским колегом у Опатији, априла 1914. године, он је изразио пристанак на уједињење, под условом да се приморје припоји Албанији. „Компромис“, дакле, није представљао ништа више од наставка раније политике, огрнуте у ново рухо. Црно-жута монархија остала је доследна идеји за спречавање „руске политике повезивања Црног и Јадранског мора“, ДСПКС, VI-3, бр. 462; VII-1, 233, 432, 441, 548, 561; VII-2, 336; МОЭИ, III/I, бр. 102, 380; III/II, 68, 98, 170; III/III, 33; В. Штрандтман, *Балканские воспоминания*, 229; Д. Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије*, 126–128, 133–134; Исти, *Црна Гора и Француска*, 368–369; J. C. G. Röhl, *Wilhelm II. Into the abyss of war and exile (1900–1914)*, Cambridge, 2014, 1004–1005; Dž. D. Tredveј, *Soko i oraо. Crna Gora i Austro-Ugarska 1908–1914*, Podgorica, 2005, 185–193, 195–198; H. Heilbronner, *The merger attempts of Serbia and Montenegro 1913–1914*, *Journal of Central European Affairs* 17/3 (1958), 284–285.

⁸ „Моја аудијенција код цара Николе“, *Политика* (Београд), бр. 6696, 14. XII 1926, 1.

⁹ И Пашић је рачунао да сви уговори са Црном Гором имају привремен карактер, до смрти краља Николе. По њему, престолонаследник Данило је „толико волео европски живот“, да би се за одређено новчано обезбеђење одрекао престола, В. Штрандтман, *Балканские воспоминания*, 207.

¹⁰ ДСПКС, VII-1, бр. 57, 218, 241–242, 281, 336; МОЭИ, III/I, бр. 102, 165, 180, 380; III/II, 67–69; П. А. Искендеров, *Сербия, Черногория и Албанский вопрос*, 420–421; Н. Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије*, 206–209; Dž. D. Tredveј, *Soko i oraо*, 196–199; АС, МИД ПО, 1913, р. 387, Ф. III, д. 7, 518–520; 1914, р. 420, Ф. VII, д. 10, 504; *Documents diplomatique français 1871–1914* (=DDF), 3e série, Tome X, Paris, 1936,

Тежње црногорске владе, расположење у скупштини и благонаклоно држање Русије, имали су утицаја. Краљ Никола је у Београд 15. марта послао писмо са позивом на дипломатску, војну и финансијску унију, под „материнским благословом Русије“. Србијански владар краљ Петар I Карађорђевић одговорио му је 2. априла, прихватањем предлога и позивом на стварање „што тешњих веза између наших земаља“.¹¹ Преговори су кренули врло добрим током. Мијушковић је већ крајем априла отпутовао на консултације, ради усаглашавања формалног споразума. Но, на Цетињу га је сачекао непријатан пријем. Краљ Никола се вратио односу неповерења према Србији. Преговоре о унији је користио као тактику за добијање војне помоћи из Русије, и даље, обећана субвенција и инструктори требало је да му помогну у учвршћењу династије.

Мијушковић је по повратку у Београд ушао у договор са србијанском владом да направе споразум уз одобрење Русије, по принципу „узми или остави“, чије одредбе краљ не би смео да одбије без последица. Са Пашићем се већ сагласио око оснивања једног генералштаба, заједничких дипломатских представништва, изједначавања судских и административних установа; финансијске, царинске, поштанске и телеграфске уније. Преговарачи су до краја јуна стигли до разматрања детаља споразума, члан по члан. Руски посланик Николај Хартвиг извештавао је о скором завршетку.¹² Његов имењак, пак, имао је нешто друго на уму. У ишчекивању новца из Русије, црногорски краљ наставио је да одуговлачи. „Покер партнеру“, грчком посланику, казао је: „док сам ја жив, Црна Гора неће изгубити индивидуалност“¹³. Да би избегао обавезивање, 11. јуна отпутовао је у иностранство.¹⁴

бр. 141, 262, 286; ДСПКС, VII-1, бр. 384, 530; МОЭИ, III/II, бр. 97–98, 118–119, 159–160, 169–170, 194, 209, 329; З. Бајин, *Мирослав Спалајковић (1869-1951). Биографија* (необјављен текст докторске дисертације обрађене на Филозофском факултету у Београду), Београд, 2016, 228; Д. Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије*, 143–144; П. А. Искендеров, *Србија, Черногория и Албанский вопрос*, 456; Dž. D. Tredveј, *Soko i orao*, 193–197; Н. Neilbronner, *The merger attempts*, 287.

¹¹ Архив српске академије наука и уметности (=АСАНУ), Преписка краља Николе и краља Петра 1914, 9771–9772.

¹² Архив Југославије (=АЈ), Фонд 80, Јован Јовановић Пижон, Фасцикла III, Опис 12, 4 и об; АС, МИД ПО, 1914, р. 417, Ф. V, д. 3, 200, 206, 264–267, 275, 279–288; АСАНУ, 9773; DDF, 3/X, бр. 286, 304; ДСПКС, VII-1, бр. 384, 401–402, 421, 432, 518, 530–531, 559; VII-2, 20, 120, 167; МОЭИ, III/II, бр. 412; III/III, 35, 65, 73, 120; III/IV, 36; П. А. Искендеров, *Србија, Черногория и Албанский вопрос*, 417–427; Н. Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије*, 211–213; Dž. D. Tredveј, *Soko i orao*, 200–202; Н. Neilbronner, *The merger attempts*, 287–291.

¹³ DDF, 3/X, 304.

¹⁴ АС, МИД ПО, 1914, р. 417, Ф. V, д. 3, 206.

* * *

Прелазак владарских права у Србији на унука црногорског краља Александра Карађорђевића, 24. јуна, променио је суштину узајамних односа. Питање је како би се они даље развијали у миру, али нове прилике поставиле су их у другачији оквир. Видовдански атентат је створио нестабилан међународни положај. У Бечу су за убиство престолонаследника Франца Фердинанда кривца тражили у званичној Србији, а власт је иницирала и спроводила насиље над православним живљем. Прави одијум антисрпског расположења у Аустро-Угарској побудио је Сазонова 7. јула, да саветује „крајњи опрез“ према питањима, који могу да „створе опасан положај“. С тим у вези, указао је на потребу да се „причека“ са наставком разговора о србијанско-црногорском зближењу. Руски министар иностраних дела имао је информације да су они привукли пажњу „аустроугарске, па чак и немачке владе“¹⁵. Пар дана касније, на његово задовољство, из Београда је стигло уверење Пашића да је прекинуо преговоре са Мијушковићем. Уствари, министарска криза и почетак изборне кампање још раније су питање о унији са Црном Гором ставили у други план. Србијанској влади је остао непријатан задатак да демантује наводе француског листа *Фигаро*, како је за Видовдан било планирано проглашење уједињења две српске земље, што су наводно одложили догађаји у Сарајеву.¹⁶

Судбоносни пуцњи из пиштоља Гаврила Принципа произвели су забринутост код црногорског монарха. Никола I је убрзао пут назад у земљу. Његови први потези након повратка били су усмерени ка усаглашавању става са Србијом око слања представника на сахрану Франца Фердинанда. Док је црногорски државни врх показивао узнемиреност, много већи утисак код народа произвели су погроми над српским становништвом у Аустро-Угарској. Више дана понављале су се демонстрације. Са протеста на Цетињу 6. јула упућено је више оштрих беседа против поступака северног суседа. Но, то није био крај. По окончању програма скупа, наелектрисана маса упутила се ка посланству црно-жуте монархије, где је веће инциденте спречила само хитра појава краља. Ситуација је претила да измакне контроли, те је власт забранила нова окупљања.¹⁷

¹⁵ МОЭИ, III/IV, бр. 112.

¹⁶ ДСПКС, VII-2, бр. 336, 360, 380; МОЭИ, III/IV, бр. 148, 238; Д. Р. Живојиновић, *Краљ Петар I Карађорђевић. У отаџбини 1903–1914. године*, Београд, 2009, 525–527; П. А. Искендеров, *Србија, Черногогория и Албанский вопрос*, 427.

¹⁷ ДСПКС, VII-2, бр. 318–319, 341; МОЭИ, III/IV, бр. 165; Dž. D. Tredveј, *Soko i oraо*, 209–213; Н. Ракочевећ, *Црна Гора у Првом светском рату 1914–1918*, Цетиње, 1969, 23–29; Н. П. Шкеровећ, *Црна Гора за вријеме Првог светског рата. Односи са Србијом. Капитулација*, Титоград, 1963, 9–10.

Права искушења су тек следила. Аустроугарски посланик у Београду предао је предвече 23. јула домаћину ноту, која је садржала услове неприхватљиве за једну независну државу и рок од 48 сати за одговор.¹⁸ По пријему ултиматума, сутрадан, србијанска влада обратила се Црној Гори са питањем да ли у случају сукоба са Двојном монархијом може рачунати на њену потпору. Одговор није дуго чекала. На седници министарског кабинета на Цетињу под председништвом краља, увече истог дана, донета је одлука да се са Србијом „дели зло и добро“, те да она може рачунати на „братску неограничену нашу помоћ“. Поводом питања ултиматума, препоручено је да се у Београду држе онога што буде саветовала Русија.¹⁹ То није био крај порукама подршке. Након прекида дипломатских односа са Аустро-Угарском, увече 25. јула, србијанска влада је објавила мобилизацију и наредила пресељење државних органа и архиве на југ. У тмурном расположењу раног летњег јутра 27. јула, премијер Пашић је пред руским отправником послова имао да се похвали само за једну ствар – „српско срце је заиграло“ код црногорског краља.²⁰ Никола I је у писму регенту Александру изразио слагање са одговором на ултиматум. „Понос српског племена није допустио да се иде даље у попуштању“, оценио је он. Са надом да ће „у име Божје“, уз помоћ „вјековне заштитнице моћне Русије“, „Српски народ и из овога великог наметнутог му искушења“ изаћи победнички, уверио је да су Црногорци спремни на граници, да „гину у одбрани наше независности“.²¹ Александар је у истом духу, на телеграм свог деде одговорио како га је испунила „великом радошћу“, иако у то није ни сумњао, чињеница да је и Црна Гора стала у „одбрану српског народа“. „Свемогући Бог и помоћ царске и моћне Русије“ били су „на страни српске правде“, поентира он на крају.²²

Тиме су се распршиле наде Аустро-Угарске да се Црна Гора неће солидарисати са најближим суседом. Никола I је прижељкивао миран исход кризе, али није смео да пође против расположења народа и руског савета да саобрази политику са Србијом.²³ Примамљива обећања из

¹⁸ Немачки цар Вилхелм II већ се 10. јула чудио шта чекају у Бечу са корацима према Србији; могли су једноставно да траже евакуацију Новопазарског санцака – и рат би постао изванредан. У крајњем случају, спречило би се њено уједињење са Црном Гором и излазак на Јадранско море, J. C. G. Röhl, *Wilhelm II*, 1031.

¹⁹ ДСПКС, VII-2, бр. 500, 516, 532; МОЭИ, III/V, бр. 77; *Операције црногорске војске у Првом светском рату*, Београд, 1954, 63–69; Н. Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије*, 229; Исти, *Црна Гора у Првом свјетском рату*, 32–33; Н. П. Шкерковић, *Црна Гора за вријеме Првог свјетског рата*, 12.

²⁰ АС, Вагиа (=V), 1104, Из мемоара Велизара Јанковића; ДСПКС, VII-2, бр. 540, 580, В. Штрандтман, *Балканские воспоминания*, 287–294.

²¹ ДСПКС, VII-2, бр. 601.

²² Исто, бр. 602.

²³ На остарелог суверена вероватно је имало утицаја уверење Сазонова од 27. јула, да

Беча о давању новчане помоћи, територије Санџака, северне Албаније и Скадра, могла су да му извуку трон испод ногу. На Цетињу нису прихватили ни савет Италије да остану неутрални. Краљ је 28. јула издао указ о општој мобилизацији војске. Одлучно држање Русије према агресивним намерама Централних сила запечатило је позицију Црне Горе. На ванредној седници Народне скупштине 1. августа посланици су позвали владу да на „наметнути нам рат одговори ратом“, те „загрљена браћа полете сложено у свети бој“²⁴. У складу са таквом одлуком, аустроугарски представници замољени су 5. августа да напусте земљу.²⁵ Наредног дана Никола I издао је прокламацију у којој позива Црногорце „у свети рат за слободу Српства и Југословенства“.²⁶

* * *

Црна Гора је у светски сукоб ступила солидарно са једноплеменним суседом. Она је то учинила упркос неспремности за нове ратне напоре, необучености трупа, оскудици војног материјала и финансијским тешкоћама. Издржавање црногорске војске преузела је Србија, а ради координације дејстава, у њену врховну команду стигао је одређен број србијанских официра. Један од њих, генерал Божић Јанковић, именован је за начелника штаба. Две државе су се на подстицај са Цетиња, такође, споразумеле о јединственом ратном плану. На његов садржај многоме је утицало уверење, присутно код сила Тројног споразума, како Аустро-Угарска шаље слабије трупе на југ. Аутор *Заједничког операцијског плана* од 6. августа, начелник штаба Врховне команде у Крагујевцу, војвода Радомир Путник, зато је предвидео могућност да након концентрације србијанске јединице изврше офанзиву према Срему или Босни; тј. заједно са црногорским снагама, из Вишеграда и Горажда, ка Сарајеву.²⁷

његова земља неће остати равнодушна у случају напада „Дунавске“ на „Савску“ монархију. Држање Црне Горе према кризи „условљавало“ је како ће се Русија односити према њој у будућности, МОЭИ, III/V, бр. 118.

²⁴ Н. Ракочевић, *Црна Гора у Првом светском рату*, 38–41.

²⁵ ДСПКС, VII-2, бр. 489, 512, 516, 563, 589, 596, 657, 672, 687, 710–711, 749; МОЭИ, III/V, бр. 300; III/V, 77, 108, 118, 183, 237, 265, 323, 370, 432, 436, 474–475; Д. Р. Живојиновић, *Невољни савезници. Русија, Француска Велика Британија, САД 1914–1918*, Београд, 2000, 20–34; *Операције црногорске војске*, 69–79; Н. Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије*, 229–231; Исти, *Црна Гора у Првом светском рату*, 29–38, 41; Р. М. Распоповић, *Дипломатија Црне Горе 1711–1918*, Подгорица-Београд, 1996, 593–594; Dž. D. Tredveј, *Soko i oraо*, 213–227.

²⁶ Н. Ракочевић, *Црна Гора у Првом светском рату*, 47.

²⁷ *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца* (=ВРС). *Књига прва 1914. година, Први период операција – Церска битка*. Београд, 1924, 31–32; ДСПКС, VII-2, бр. 561, 563, 568, 577, 596, 608, 621, 629, 641–642, 675, 706, 709–

У супротности са прокламованим јединством, несугласице су се јавиле врло брзо. Краљ Никола није поштовао договор да две трећине црногорских трупа садејствују у операцијама према Сарајеву. Већи део војске оставио је ради продора у Боку Которску, Далмацију, Херцеговину и Албанију. Из Петрограда су већ 9. августа стигла прва упозорења о дужности да саобрази војна дејства са Србијом. „Категорична обећања“ црногорског суверена нису променила ствари. Руси су средином месеца поново упозоравали да ће гледати негативно на свако одступање од војних задатака. Тешкоће на које је наилазио озбиљно су ометале рад генерала Јанковића. Начелник штаба Врховне команде црногорске војске за помоћ се обратио у Крагујевац. Ултимативни захтев Србије, крајем августа, уз снажно руско садејство, приморао је краља да најзад пошаље потребан број јединица на северозапад.²⁸

Неспоразуми су се наставили приликом заједничког продора у Босну. Црногорска војска је најпре јурила да прва заузме одређена места и успостави своју власт. Касније, нагло повлачење са позиција код Сарајева, довело је Ужичку војску у тежак положај. Србијанске јединице су биле приморане да се врате на десну обалу Дрине. Готово у исто време десио се инцидент са одласком црногорског представника, бригадира Јова Бећира, из Крагујевца, због наводне агитације официра црнорукаца за насилно уједињење Србије и Црне Горе, „уз подршку Русије“. Занимљиво да је Бећир претходно водио разговоре са пуковником Виктором Артамоновим. Руски војни изасланик покушао је да га убеди, како Црногорци не треба да траже поделу освојене територије у Босни, пошто је веровао да ће уједињење свакако извршити Србија. Војвода Путник је проценио како је цела афера уствари интрига Бећира, са циљем да добије положај начелника штаба црногорске Врховне

710, 715; МОЭИ, III/IV, бр. 190, 302, 304, 321; III/V, 323, 370, 436, 473; *Први светски рат у документима Архива Србије* (=ПСР). Том I. 1914, Београд, 2015, бр. 143; *Операције црногорске војске*, 133–138; Н. Ракочевећ, *Црна Гора у Првом светском рату*, 44–45, 47–53, 57–61.

²⁸ АЈ, 80-IV-18, 126–128; АС, МИД ПО, 1914, р. 426, Ф. XI, д. 3, 277 и об; р. 431, Ф. XV, д. 2, 81–83, 88–89; Российский государственный военно-исторический архив (=РГВИА), Фонд 2000, Главное управление Генерального штаба, Опись 1, дело 3018, 1, 16, 47, 83, 130, 144, 158, 169, 216 и об, 233, 243; ДСПКС, VII-2, бр. 641–642, 706, 709–710; МОЭИ, III/V, бр. 150, 264, 323, 370; VI-1, бр. 36, 115, 158, 331; Н. М. Потапов, *руски војни агент у Црној Гори. Том I. Извештаји, рапорти, телеграми, писма, 1902–1915, Подгорица-Москва, 2003, бр. бр. 426–440; ПСР I, бр. 164–165, 167, 193, 201, 216, 223, 228, 240–241, 310, 340, 423, 734; Исто. Том II. Дневник, 1906–1907, 1912, 1914–1915, Подгорица-Москва, 2003, 495–558; Д. Р. Живојиновић, *Невољни савезници*, 77–83; Д. Јанковић, *Србија и југословенско питање 1914–1915. године*, Београд, 1973, 147–149; Н. Ракочевећ, *Политички односи Црне Горе и Србије*, 230–235; Н. П. Шкеровић, *Црна Гора за вријеме Првог светског рата*, 13–26.*

команде. Савезнички представници на Цетињу позивали су на избегавање неспоразума. На то им је црногорски министар иностраних дела Петар Пламенац лаконски одвратио, како односи две српске владе „никада нису били братскији и искренији“.²⁹

Пристанак црногорског краља да издвоји две трећине трупа за садејство србијанској војсци није значио како се он одрекао својих намера. Никола I се потајно надао да ће уз помоћ савезничке флоте и пристиглог француског артиљеријског одреда остварити територијалне претензије. Подршку му је давао дипломатски представник Треће републике. Пол Анри Деларош-Верне се заносио идејом да, услед удаљености Русије, Француска преузме улогу заштитнице Црне Горе. Такве планове нису благоданом посматрали руски представници на Цетињу. Операција према Котору окарактерисана је као противна словенским интересима. Карактеристично, у граду на Неви другачије су размишљали. Заузимање приморских градова, по Сазонову, помогло би офанзиву србијанске и црногорске војске ка Сарајеву. Постојала је шанса и да то убрза улазак Италије у рат; с обзиром на њене претензије у Далмацији.

Са увлачењем нових сила у басен Јадрана није се слагао Пашић. Стварање малих држава под страним утицајем, по њему, могло је да посеје само „неповерење, завист и мржњу“. Под снажним аустроугарским притиском средином новембра, међутим, променио је став и прихватио иницијативу црногорског краља. Француској и Великој Британији упућен је позив да изврше десант у Далмацији. Но, код западних савезника није постојао консензус за слање војске на Балкан. Из Ке д'Орсеја су већ упозорили Вернеа да је отишао предалеко. Наредног месеца, Французи су повукли артиљеријски одред са Ловћена. Сви даљи покушаји Николе I да поново актуелизује питање били су неуспешни.³⁰

²⁹ АЈ, 80-III-12, 27, 57–59; IV-18, 150–157; АС, МИД ПО, 1914, р. 426, Ф. XI, д. 3, 323; д. 4, 358, 360; р. 431, Ф. XV, д. 3, 179–180об, 301об; Российская государственная библиотека, Научно исследовательский центр рукописей (=НИОР РГБ), Ф. 743, Коллекция архивных материалов и списков XVIII–XX вв, К. 166, ед. хр. 17; МОЭИ, III/VI-1, бр. 331, 435; ПСР I, бр. 350, 352–353, 369, 478, 506, 559; Н. М. Потапов, бр. 441, 445–448, 450; Д. Р. Живојиновић, *Невољни савезници*, 83–87; Д. Јанковић, *Србија и југословенско питање*, 149–154; Н. Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије*, 235–239; Исти, *Црна Гора у Првом светском рату*, 61–64; Ђ. Станковић, Никола Пашић и српско-црногорски односи 1914–1916, *Историјски гласник* 1–2 (1989), 70–72; Н. П. Шкерковић, *Црна Гора за вријеме Првог светског рата*, 26–34.

³⁰ АЈ, 80-III-12, 10; АС, МИД ПО, 1914, р. 431, Ф. XV, д. 2, 158–161; д. 3, 202–204, 213, 215; д. 4, 246; РГВИА, Ф. 2000, Оп. 1, д. 3019, 37, 42–43, 226, 389, 395 и об, 398; 3020, 33, 39–45, 52; МОЭИ, III/VI-1, бр. 283, 331; III/VI-2, 521, 525, 528, 677; Н. М. Потапов, бр. 445–446, 449, 451–452; ПСР I, бр. 379, 507, 559, 698, 764, 772; II, 66; Н. М. Потапов, *Дневник*, 558–682; Д. Д. Вујовић, *Ратна сарадња Црне Горе и Француске 1914–1916*, Подгорица, 1994, 205–213; Д. Р. Живојиновић, *Невољни ратници. Велике силе и Солунски фронт 1914–1918*, Београд, 2010, 10–14; Исти, *Невољни савезници*,

* * *

Са прекидом преговора о унији, црногорски владар се ослободио једне мучне обавезе. Уместо заједништва, његови потези током рата били су срачунати са потребом да ојача самосталну позицију и одржи се на престолу. У Петрограду нису са симпатијама посматрали учестале иступе краља Николе. Сазонов га је пред послаником Србије, Мирославом Спалајковићем, у октобру 1914. назвао „нитковом“. Саветовао је да се сачека његова смрт „и онда ће све ићи лакше“³¹. Незадовољство Русије је потврдило отказивање наставка пута царског изасланства грофа Владимира Тагишчева са орденима, из Ниша за Цетиње. Николи I је остао покушај да односе са моћном заштитницом поправи преко родбинских веза. Његове две ћерке, велике кнегиње Стана и Милица, већ су улазиле у оштре полемике са Сазоновим.³² Снажан адут у новим околностима црногорски монарх видео је у зету, главнокомандујућем руске војске.³³

Наум времешног владара био је да у Русију пошаље једно поверљиво лице, са задатком да заступа његове интересе. Како су се руски и србијански дипломатски и војни представници томе противили, он се преко ћерке обратио великом кнезу Николају Николајевичу, и постигао успех. Руски врх је одобрио „техничку мисију“ генерала Митра Мартиновића. У стварности, поред набавке оружја и хране, делегат је добио и политичка упутства. Имао је задатак да се наметне као дипломатски и војни представник Црне Горе у Русији. Краљ Никола му је пред полазак, средином априла 1915, издиктирао и територијалне претензије, потребне за „егзистенцију“ државе. Унапред, велика кнегиња Милица их је 18. априла проследила цару. Црногорски имењак је молио Николаја II да разграничење после рата изврши Русија. Позивао се на историјске за-

84–90; Н. Ракочевећ, *Политички односи Црне Горе и Србије*, 239–240; Исти, *Црна Гора у Првом светском рату*, 64–65; Р. М. Распоповић, *Дипломатија Црне Горе*, 595–596; Н. П. Шкерковић, *Црна Гора за вријеме Првог светског рата*, 17–19.

³¹ АС, МИД ПО, 1914, р. 431, Ф. XV, д. 3, 165.

³² У Нишу су се прибојавали антисрбијанског рада у Ставки. Зато су посегли за сличним методама. Регент Александар је писао сестри Јелени, удатој за великог кнеза Јоана Константиновича, да прати и паралише евентуалне покушаје дискредитације, АЈ, 80-IV-18, 150.

³³ РГВИА, Ф. 2000, Оп. 1, д. 3021, 180; 3022, 6; МОЭИ, III/VI-2, бр. 636, 677; III/VII-1, бр. 24; Н. М. Потапов, бр. 454; Н. М. Потапов, *Дневник*, 648–649, 671, 674–675, 677–683; Г. Н. Трубецки, *Рат на Балкану*, 88–89; Ю. Н. Данилов, *Великий князь Николай Николаевич*, Москва, 2006, 134–136, 326–328; Л. В. Кузьмичева, *Балканские принцессы в семье европейских монархов, Человек на Балканах. Социокультурные измерения модернизации на Балканах (последняя четверть XIX–начало XX вв.)*, Санкт-Петербург, 2007, 342–373; Иста, *Сделай все, чтобы нас венчали в России... Свадьба внучки короля Черногории и правнука русского царя, Родина. Спец. Выпуск: Россия и Черногория* (Март 2006), 58–64.

слуге Црне Горе и њене вековне жртве за „крст“; још од времена Петра Великог. Од територија, претендовао је на: Херцеговину са приморјем, јужну Далмацију (укључујући Дубровник и Котор), део јужне Босне и Албанију са десне обале Дрима. Уколико дође до поделе Хрватске, Славоније и Срема, део предвиђен за Црну Гору требало је да се увећа³⁴.

Потез није довео до успеха. У Петрограду је његов изасланик наишао на хладан пријем. Сазонов је обавестио цара о посети, са коментаром да намере Николе I могу нанети „штету југозападном словенству и омести стремљења Русије за проширење једнокрвних држава“³⁵. Пред генералом Мартиновићем одбио је да разматра давање акредитације за место посланика, док је разграничење држао за „унутрашњу“ ствар две српске државе. Саветовао је да Црна Гора остане у „орбити“ Србије и без ње ништа не предузима. Ништа се боље Мартиновић није провео ни у Ставки. Његово присуство брзо је окарактерисано као „излишно“.³⁶ Интервенција у Албанији само му је отежала задатак.

* * *

Уз непосредну опасност од упада, Црна Гора је од почетка рата имала проблем са снабдевањем храном и материјалом преко албанских лука. Наоружане арнаутске чете често су пресретале и пљачкале транспортне. Слању јединица на југоисток, ипак, противили су се савезници. Подстицај за делање дале су тек операције србијанских трупа. Насупрот саветима из престоница Антанте, вођена критичним положајем човека од поверења – Есад-паше Топтанија, Србија је одговорила на један упад 28. маја и послала јединице на територију Албаније. Њене трупе су, уз повремене борбе, ушле 4. јуна у Елбасан, а у „строгој тајности“ наставиле продор и до Тиране, која је заузета пет дана касније.³⁷ И цр-

³⁴ МОЭИ, III/VII-2, бр. 554.

³⁵ Исто, бр. 708.

³⁶ АЈ, 80-I-2, 138; II-11, 608–609, 728 и об; III-12, 70–83 об, 95, 115–116 об; IV-18, 177; АС, МИД ПО, 1915, р. 474, Ф. XXVI, д. 6, 448; Никола Пашић (=НП), Кутија II, бр. 112; Војни архив, Пописник 3, Кутија 67, Ф. V, 5/14; МОЭИ, III/VII-2, бр. 485, 543, 561, 715, 745; Н. М. Потапов, бр. 468–470; ПСР II, бр. 13–14, 28, 146, 302–303, 427, 542, 573, 592, 612; М. Мартиновић, *Ратне године 1912–1916*, Београд, 1996, 80–81, 125–126, 167–168; Д. Д. Вујовић, *Ратна сарадња Црне Горе и Француске*, 249–251; Исти, *Уједињење Црне Горе и Србије*, 102–107, 144–146; Д. Р. Живојиновић, *Невољни савезници*, 102–104; Д. Јанковић, *Србија и југословенско питање*, 154–157; Н. Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије*, 240–241; Исти, *Црна Гора у Првом светском рату 1914–1918*, Цетиње, 1969, 65–67; Р. М. Распоповић, *Дипломатија Црне Горе*, 601–603; Ђ. Станковић, *Никола Пашић и српско-црногорски односи*, 74–75; Н. П. Шкерковић, *Црна Гора за вријеме Првог светског рата*, 42–44.

³⁷ АС, МИД, Арбанашко одељење (=АРБ), 1915, Ф. IV, д. 7, Пов. А. бр. 300; МИД ПО, 1915, р. 443, Ф. I, д. 6, 511 и об; р. 445, Ф. II, д. 3, 395; МИД, Строго поверљива архива (СПА), 1915, бр. 989, 1014, 1018, 1032, 1077, 1095, 1155, 1166, 1234, 1237–

ногорске војска, по примеру најближе савезнице, почетком јуна упала је у Албанију. Јединице су 27. јуна окупирале Скадар, а део трупа наставио је напредовање до Дрима и посео Медову. Државе Антанте су том приликом реаговале оштрије него у случају Србије. Црној Гори је дато на знање да силе не признају окупацију. Уследиле су казнене мере, преваходно на подстицај Велике Британије и Италије, у виду прекида снабдевања и финансијске подршке.

У Нишу се у начелу нису противили акцији према Бојани. Спор је настао због дубљег продора, без знања начелника штаба Врховне команде. Србија је узалуд саветовала да се не заузима Скадар. Пошто је генерал Јанковић у знак протеста дао оставку, у спор се умешала Русија. Из Петрограда су претили да Црна Гора мора да саобрази операције са Србијом или ће сносити последице. Истовремено, у Нишу су саветовали да не прекидају војне везе између две државе. Постојала је сумња у тајни споразум краља Николе са Аустро–Угарском. У случају да се то показало као истинито, србијанско лево крило постало би угрожено. Био је присутан још један разлог за подозрење. Цетињском двору није било странао ни да за своје подухвате траже помоћ Италијана, који су крајем маја ушли у рат на страни сила Антанте. Таква акција направила би огромну штету општесрпским и словенским интересима на јадранској обали.³⁸ Срећом, у страху су очи биле велике. Црна Гора није

1238, 1241, 1272, 1296, 1299, 1306, 1350–1352, 1356, 1360, 1382–1385, 1390, 1405, 1409, 1434, 1442, 1455, 1481, 1484, 1511, 1521, 1533, 1557, 1567; АСАНУ, 14447; 14924, Грађа Николе Пашића, 95; РГВИА, Ф. 2000, Оп. 1, д. 3022, 52, 144; 3023, 19, 99, 186, 211; МОЭИ, III/VII-1, бр. 446, 683, 705; VII-2, 62; ПСР II, бр. 411, 420, 475, 491–492, 499, 509, 532; З. Бајин, *Мирослав Спалајковић*, 259; Д. Багаковић, Есад-паша Топтани и Србија (1912–1915), *Косово и Метохија у српско-арбанашиким односима. Друго допуњено издање*, Београд, 2006, 212–218; М. Јагодић, *Нови крајеви Србије (1912–1915)*, Београд, 2013, 279–280; А. Митровић, *Србија у Првом светском рату. Допуњено издање*, Београд, 2004, 188–195; Б. Храбак, *Арбанашки упади и побуне на Косову и у Македонији од краја 1912. до краја 1915*, Врање, 1988, 152–180, 224–235.

³⁸ Према тајном тексту Лондонског уговора од 26. априла 1915. године, Италији је, између осталог, обећана Далмација до рта Планка (недалеко од Шибеника на југоисток), без траженог полуострва Пељешац, али са готово свим острвима. „Интересна сфера“ Србије и Црне Горе ишла је од рта Планке до ушћа реке Дрим и обухватала преостала острва (Велики и Мали Дрвеник, Чиово, Колочеп, Јакљан, Шолту и Брач). У дипломатском клинчу, Русија је успела да избегне неутрализацију целе обале и потенцијално омогући Србији да без препрека користи у војне сврхе приморје од доње ивице Пељешца до 10 км јужно од Цавтата. Исти третман је био предвиђен за део приобаља који се већ налазио у поседу Црне Горе. Поред тога, њој се у перспективу стављало присаједињење Скадра, Медове и Љеша. Услед попуштања за Шибеник, Сазонов је делимично променио став из свог мемоара цару пред почетак преговора са Италијом, и утицао је на померање пројектоване границе између две српске земље на југ, тако да уместо Црној Гори, Дубровник и Цавтат буду намењени Србији, *Agreement between France, Russia, Great Britain and Italy, signed at London*,

посегла за тражењем сепаратног мира, а до споразума о заједничкој акцији са италијанском војском није дошло.³⁹

* * *

У Петрограду и Паризу одахнули су након Пашићевог обећања да неће опозвати официре из црногорске војске. За новог начелника именован је други србијански официр из штаба Врховне команде, пуковник Петар Пешић. Сазонов је почетком јула у маниру охрабривао Спалајковића да су Русија и Србија „исто“ у односу према Црној Гори. И сам се питао шта су то „дочекали“ од државе, коју је покровитељка „хранила, издржавала и очувала“. Уједињење је, по њему, постало неповратан процес. Требало би да се причека „једну-две године и то ће се свршити“⁴⁰. На другој страни, у односу према унији две државе, из династије Петровић наставили су да шаљу опречне поруке. Престолонаследник Данило је најпре 28. маја упутио поруку Александру Карађорђевићу, са предлогом да се њих двојица договоре око решења „српског питања“ по

April 26, 1915, London, 1920, 3–4; МОЭИ, III/VII-1, бр. 373, 378; III/VII-2, 537, 612–617, 619, 623, 632–633, 644, 646, 651, 658, 698; *Царская Россия во мировой войны. Том I*, Ленинград, 1926, 262–264, 293; Д. Јанковић, *Србија и југословенско питање*, 115; М. В. Petrovich, *Russian Diplomacy and Eastern Europe*, New York, 1963, 191–193; М. Marjanović, *Londonski ugovor iz godine 1915. Prilog povijesti borbe za Jadran 1914–1917*, Zagreb, 1960, 232–233; Н. Поповић, *Односи Србије и Русије у Првом светском рату*, Београд, 1977, 206–208; Ђ. Ђ. Stanković, *Nikola Pašić, saveznici i stvaranje Jugoslavije*, Beograd, 1984, 132–133; D. Šepić, *Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje 1914–1918*, Zagreb, 1970, 71–73.

³⁹ АЈ, 80-III-12, 98–120об; АС, МИД АРБ, 1914, Ф. I, д. 8, Пов. А. бр. 1347; Ф. IV, д. 1, 41, 52; МИД ПО, 1914, р. 426, Ф. XI, д. 5, 496; р. 431, Ф. XV, д. 3, 227–229; д. 4, 269, 279, 305–306; МИД СПА, 1915, бр. 1003, 1167, 1199, 1352, 1425, 1439–1440, 1443–1446, 1457–1460, 1473, 1481, 1488–1489, 1497, 1499–1500, 1516–1517, 1523, 1528, 1546, 1557, 1559–1562, 1570, 1573–1574, 1583, 1593, 1600, 1604, 1615, 1619, 1622, 1624, 1629, 1644, 1650, 1652, 1656, 1702, 1750–1751, 1761, 1767, 1816, 1821; РГВИА, Ф. 2000, Оп. 1, д. 3021, 111 и об, 114, 126, 128, 134; д. 3022, 1, 5, 16, 43, 48–50, 63, 68, 75, 80, 84–85, 100, 116; д. 3023, 58, 82, 99, 132 и об, 137, 140–142, 148–150, 159–161, 163, 168, 184 и об, 205–210, 212, 218, 220, 233, 251; д. 3024, 3, 10, 16; МОЭИ, III/VIII-1, бр. 15, 34, 40, 96, 121, 169, 204–205, 222, 237, 292, 298, 316; Н. М. Потапов, бр. 466, 473–475, 478–495; ПСР I, бр. 531, 559; II, бр. 367, 439, 445, 447, 450, 457–458, 477, 496–497, 512, 542, 545, 553, 557–558, 565, 570, 573, 592, 594; Д. Д. Вујовић, *Ратна сарадња Црне Горе и Француске*, 216–235; Исти, *Уједињење Црне Горе и Србије*, 108–112, 146–147; М. Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914*, Београд, 1990, 409–422; Д. Р. Живојиновић, *Невољни савезници*, 63–75, 107–138; А. Митровић, *Србија у Првом светском рату*, 199–204; *Операције црногорске војске*, 254–273; Н. Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије*, 241–246; Исти, *Црна Гора у Првом светском рату*, 67–78; Р. М. Распоповић, *Дипломатија Црне Горе*, 596–599; Ђ. Станковић, *Никола Пашић и српско-црногорски односи*, 74–80; Н. П. Шкеровић, *Црна Гора за вријеме Првог светског рата*, 34–38, 45–63.

⁴⁰ ПСР II, бр. 592.

немачком примеру. Када је регент дао позитивно мишљење, Данило је пред пуковником Пешићем почео да се извлачи како још увек није дошло време за уједињење, будући да није убедио свог оца – али је „радио на томе и имао успеха“. Како се одједном појавила, ствар је тако брзо и замрла. Са двора на Цетињу избегавали су да поново покрену то питање.⁴¹

У међувремену, током јула, узајамно неповерење манифестовало се кроз захтев из Крагујевца за стављање две трећине црногорских трупа под команду србијанске Ужичке војске, ради заједничких операција ка Сарајеву, коме су подршку дали руски представници. Иницијативу је одлучно одбио краљ Никола. Плашио се политичких последица, пошто би му из руку исклизнуло оруђе за остварење територијалних жеља и одржање независног положаја. Губљење контроле над оружаном силом представљало је нарочиту опасност због постојања снажног покрета за уједињење. Уистину, на фронту се све чешће чула песма „Ми смо с тобом Петре Карађорђевићу“. Што се Русије као најважнијег спољно-политичког ослонца две државе тицало, хармонизација се начелно остављала за узајамни споразум. Но, и њена толеранција према поступцима Николе I налазила се на ивици. Трон је почео да му се клима.⁴²

* * *

Безусловни улазак Црне Горе у Велики рат на страни Србије потврдио је блискост двеју земаља. Далеко од тога да су тиме решени сви проблеми из предратног периода. Док су се у Нишу и Крагујевцу колико-толико трудили да неспоразуме оставе по страни до завршетка светског сукоба, потезе црногорског краља Николе карактерисала је брига за очување власти, територијално проширење и одржање самосталног положаја. Декларативне изјаве о жељи за уједињењем нису имали за циљ ништа више од смиривања домаће јавности и политичара. Бујање узајамног неповерења између династија стварало је озбиљне проблеме заједништву две најближе војске и државе. Имало је утицаја и на до-

⁴¹ АЈ, 80-IV-18, 228–231; Д. Јанковић, *Србија и југословенско питање*, 159–160; Н. Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије*, 248; Р. М. Распоповић, *Дипломатија Црне Горе*, 605; Ђ. Станковић, *Никола Пашић и српско-црногорски односи*, 76.

⁴² АЈ, 80-II-11, 728 и об; IV-18, 226–227; РГВИА, Ф. 2000, Оп. 1, д. 3021, 103; 3022, 84, 90, 97, 107, 114, 120, 128, 132, 139; д. 3023, 19; Ф. 2003, Штаб Верховного главнокомандующего (Ставка), Оп. 1, д. 1126, 167–172об; ПСР II, бр. 573, 612, 618, 624–625, 629, 636, 638, 658; Д. Д. Вујовић, *Ратна сарадња Црне Горе и Француске*, 238; Исти, *Уједињење Црне Горе и Србије*, 112–115; Д. Р. Живојиновић, *Невољни савезници*, 94–95; Н. Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије*, 246–247; Исти, *Црна Гора у Првом светском рату*, 77–80; Н. П. Шкерковић, *Црна Гора за вријеме Првог светског рата*, 63–81.

гађаје из 1918. године, када је Александар Карађорђевић игнорисао права и статус свог деде.

Неодговорно понашање друге стране, црногорског суверена, произвело је још раније контрапродуктивно дејство на међународном плану. Државе Антанте, превасходно Русија, више пута су упозоравале на потребу да се јединство са Србијом по сваку цену одржи. У односима са Црном Гором, Петроград је полако напуштао непоузданог краља Николу. Позиција србијанских официра постала је једини гарант да он неће направити нове проблеме. Што се осталих савезника тиче, погрешна политика „кажњавањем Црне Горе“ због заузимања Скадра, блокадом снабдевања, показала је своје негативне последице и учинила медвеђу услугу Србији приликом повлачења преко Албаније. Црногорска и србијанска војска практично су остављене без потребних залиха хране и материјала.

Нејединство државног врха Србије и Црне Горе у првих годину дана Првог светског рата одударало је од топлих прокламација са почетку сукоба, вишевековне тежње за сједињењем и расположења народа. Великим силама је такав однос дозволио мешање у њихове међусобне односе без довољног познавања прилика, што је водило новим неспоразумима и стварало далекосежну штету. Све то довело је до озбиљних историјских последица и одредило будући ток узајамних односа у погрешном правцу.

Miroslav RADIVOJEVIĆ

MONTENEGRO AND SERBIA IN THE FIRST YEAR OF THE GREAT WAR

Summary

Montenegro's unconditional entry into the Great War on the side of Serbia confirmed the closeness of the two Serbian states. Far from that it solved all problems from the pre-war period. While in Niš and Kragujevac did some efforts to keep misunderstandings aside to the end of the world conflict, the actions of Montenegrin King Nicholas I Petrović were characterized by concern for the preservation of throne, territorial expansion and the maintenance of an independent position. Declarative statements of desire for unification didn't aim at anything more than calming the domestic public and politicians. The stirring of mutual distrust between the dynasties created serious problems with the cooperation of the two clos-

est armies and states. It also had an impact on the events of 1918, when Aleksandar Karadjordjević ignored the rights and status of his grandfather Nicholas.

The irresponsible behavior of the other side – the Montenegrin sovereign, previously produced counterproductive effect on the international plane. The countries of Entente, primarily Russia, had repeatedly warned of the need to maintain unity with Serbia at any cost. In relations with Montenegro, Saint Petersburg was slowly leaving the unreliable King Nicolas. The chief position of Serbian officers in Montenegrin Supreme Command has become the only guarantor that he will not made new problems. As regards the other allies, their wrong policy of „punishing Montenegro” because the takeover of Scutari, by blocking supplies, has shown its negative consequences and made an ill turn to Serbia when it retreated via Albania. The Montenegrin and Serbian armies were practically left without the necessary supplies of food and materials.

The collaboration of the state leadership of the two Serbian states in the first year of War stagnated from the warm proclamations with the beginning of the conflict, the long-standing aspiration for unification and the mood of the population. Such a relationship allowed the great powers to interfere in their mutual relations without sufficient knowledge of the situation, which led to new misunderstandings and created far-reaching damage. All this brought to serious historical consequences and determined the future flow of mutual relations in the wrong direction.